

EXPRESIA DRAMATICĂ ÎN OPERĂ

Prof. univ. dr. Florența Nicoleta MARINESCU

Universitatea „Ovidius” din Constanța

REZUMAT. Tot ceea ce azi ni se servește ca teatru, ca spectacol sub farmecul cuvântului, mișcării corporale și al sunetului, vine dintr-o lume demult apusă, o epopee a civilizației umane în care arta, formele ei de expresie, erau un mod de existență și nu un moment de relaxare în afara muncii zilnice. Complexitatea artei încununată de o școală a filosofiei fascinante și devoratoare de căutări, de înțelesuri profunde, de emancipări și de lansări de sensuri estetice, venea să exemplifice acele valențe creatoare, prin puterea pasională a omului. De la zei la simplii muritori, artele nu alegeau teme de desfășurare ale splendorii, ale frumosului, ci le ofereau ca ofrande, cu condiția ca ele să satisfacă nevoia de împlinire a ego-ului. Departe de cunoașterea de azi, de informația cât mai exactă despre spațiu și univers, omul se scufunda în adevărurile ființei sale și alegea spre desfătarea lui cea formă de emoție la paroxism, amplificând trăirea și expresivitatea artistică. De la teatrul antic moștenim forța și ambiția de a ne demonstra că undeva un timp, am avut mai multă grijă și mai mult interes pentru condiția umană. În orgoliul nostru contemporan, am apela oricând la zeii lor, ca să ne mai putem manifesta creator la nivelul superlativ al interesului pentru artă, pentru frumos. Arhitectura antică rămâne indiscutabil motivarea și proba impetuoasă că au reușit să ne fie modele. Muzica și teatrul se hrănesc de secole din comoara încă vizibilă a forței dramatice a artei elenistice. Lumea modernă depune ofrande creatoare pentru fiecare reprezentație de gen.

Cuvinte cheie: dramatic/dramatică, expresie, Dionysos, Sappho, Bacante, amfiteatru, teatru, tragedie, cultură, creator.

ABSTRACT. Everything we know today about theatre and the performing arts is a result of a legacy born in an era long before ours. In that era, art was perceived as a way of life, not a moment in which you can escape from everyday life. The perfect combination of philosophy and meaning of every gesture gave birth to symbolism and to the unaltered human expression of art. From god to mortal being or whatever the subject tackled by art was, its existence was destined to serve as fulfilment of the ego, through beauty and creativity. Lack of scientific knowledge could have manifested itself as an artistic boost in a time where one would rather find the answers to his/her questions alone, and satisfy the need of information with the use of creative intelligence. Antique art is a stand-alone proof that in a different time we had a better point of view on what the human existence was about. In our contemporary pride, we tend to forget about what drew our architecture of thought and ethic. Music and theatre are a complex of centuries of creation. With every display on our behalf we bring tribute to an age that shaped and guided us up to this point.

Keywords: dramatic, expression, Dionysos, Sappho, Bacante, amphitheater, theatre, tragedy, culture, creator.

1. EXPRESIA DRAMATICĂ – O IPOSTAZĂ

Pentru un muzicolog este esențial să opereze cu termeni preciși, concret și explicit, pentru coerența analizei și consistența materialului de studiu. Astfel „expresie” este definit ca termen ce are etimologia în limba franceză, „expression”, de la latinescul „expresionis”, cu sensul de redare sau manifestare a ideilor, a sentimentelor, prin cuvinte sau prin mimică. Tot aici vorbim și despre o a doua valență a termenului, care se referă la înfățișarea exterioară a figurii, care reflecta o stare sufletească a omului. „Dramatic/dramatică” ține de dramă sau de teatru.

Arta dramatică ar fi în ecuație cu „dramaturgic”, deci fenomen artistic dedicat scenei. Un alt sens al termenului „dramatic/dramatică”, l-ar avea acel tip de evenimente bogate în știri tensionate, conflictuale, contrastante și organic impresionante. „Opera” este genul liric cântat cu voce și orchestră acompaniatoare, ce are la bază un libret, un text cu conținut dramatic

(în sensul genului literar) și care a dezvoltat momente de profundă trăire umană prin arta interpretării vocale. Originile ei se pot căuta ca fenomen izvorât din dimensiunile Renașterii, ca produs al speculațiilor intelectuale ale acelor vizionari, care odată cu Camerata Fiorentina, visau la gloria și arta Greciei antice. În 1637 la Veneția, se deschide primul edificiu de operă publică. Monteverdi va cimentea conceptul și estetica ce vor da contururi noului stil de artă: arii, duete, piese instrumentale și mai ales „recitative”. La sfârșitul secolului al XVII-lea, opera era deja populară în Italia. De aici se vor desprinde formulele: opera cantată (baladă), comedia-balet, grand-opera, opera-balet, opera-buffa, opera comique, opera seria, opera semiseria, operetta, pasticcio, Singspiel, tragedia lirică, zarzuela. Fiecare în parte pot face savuroasă o temă de dezbatere și analiză, fiecare subgen fiind concret delimitat, distinct, inconfundabil și impresionant azi, dar mai ales atunci, când porțile vocilor erau larg deschise către toate ferestrele sufletelor și nivelurilor de percepție.

Întorcându-ne la enunțul temei, avem în vedere o relație între emoție (sentiment) – scenă – vocea umană. Aici își dau întâlnire toți acei creatori ai fenomenului desăvârșit, ce contribuie la transmiterea prin auz, văz, mișcare și emoție creatoare: artistul - muzician – interpret, artiști – muzicieni - parteneri (soliști, instrumentiști), creatori de mișcare corporală (coregrafi), creatori de imagine artistică (scenografi, pictori, arhitecți), creatori de concept artistic-estetic, de idee de spectacol în totalitatea lui (regizori, directori de scenă, scenariști).

2. NEVOIA DE TEATRU ANTIC

În teatrul antic, sursa de revenire a intelectualilor fiorentini ai Cameratei, Mimesis, întrunea toate acele valențe estetice ce ar fi putut impresiona publicul, în spațiul denumit „teatru”. Esențial! A nu se confunda „amfiteatrul” cu „teatrul”, „circul” cu „arta” și „luptele” cu emoțiile artistice. Fiecare element enunțat se identifică separat, prin funcția sa organică, prin frecventarea unei anumite stări emoționale și misiunea ei estetică-socială. Sensul lor le definește țintele, care nu ezitau să suplinească nevoia de emoție, oricât de mare ar fi fost ea; până la dezumanizare și extaz, de la sublim la grotesc.

Teatrul din Hierapolis.
Actorul – Muzeul Arheologic din Hierapolis.

„Teatrul” reprezentat ideal de o statuie a actorului demascat, șezând obosit după o reprezentație, depersonalizat după căderea unei ipotetice cortine (statuie la Muzeul de arheologie din *Hierapolis* – Turcia) este cadrul fascinant al atotpotentei capacități de a se dăru publicului în spirit elenistic, care la rândul lui se hrănea din miturile sumeriene din Akkad. Capul actorului nu mai există, dar dacă ar fi existat, nu ar mai fi contat. Era un om oarecare, pentru că masca lui îi dădea identitatea în fond creator. De la tragedia greacă - cea mai îndrăznețată faptă de cultură (dupa A.Tănase „O istorie a culturii în capodopere”) de la Aristofan și „funcția catarcică a râsului” (aceiași autor), lumea artei dramatice scenice cunoaște valori estetice aproape de necuprins, imense creații pierdute în neantul istoriei spulberate de aceeași omenire, în drumul ei spre civilizație, în visul ei de a deveni. De la Homer la

Sofocle și Euripide, cultura teatrală greacă agonisește pentru milenii, valori umane indubitabile.

3. POEȚI ȘI MUZICIENI AI ANTICHITĂȚII

Mă opresc un minut asupra „Bacante”-lor lui Euripide, ca dramă controversată între raporturile ce se stabilesc între patosul dionysiac și cele ale logosului apolinic, nu întâmplător, ci din motivația muzicologică a rostului, a sensului, a necesității ca muzica, vocea umană să desăvârșească limbajul, mesajul, proiecția creatoare asupra publicului, victimă și călău ale seducției prin artă.

„Adoratoarele zeului sau Bacantele sunt cuprinse de frenezie și celebrează în rituri ciudate acest zeu în sânul naturii sălbatică, cu munți prăpăstioși: muzica este obsedantă aici – izvorând din flaut și tambure, muzica însoțită de dans frenetic, extenuant, însuflând nebunia sacră și dând iluzia unei fuzionări extatice cu natura divină a lui Bachus. Poate tocmai această ipostază a muzicii l-a determinat pe Fr. Nietzsche să considere că dintre cele trei mari arte grecești, muzica reprezintă cea mai simbolică înfățișare a lui Dionysos, a spiritului dionysiac, ca un spirit răzvrătit, ca întruchipare a unor puteri pasionale adânci, izvorâte din sânul unei naturi iraționale.”¹

Când vorbim despre expresia dramatică în operă, avem obligația cercetătorului de a sfredeli până la adevărul originar, acele taine și extensii ale spiritului, care de-a lungul civilizației umane au declanșat capodopere cu acoperire universală, au înălțat omul peste povara vieții diurne și peste banalul existențial, l-au aureolat cu potențe senzitive și creatoare similare piscurilor olimpiane și ale reprezentanților ținuturilor lor demiurgice. Grecul antic suferea, sorbea ultimile picături de durere din cupele lui Dionysos, râdea vârtos și încânta versurile cele mai savuroase, de ciudă, de necaz, de furie, dar și de speranță ironică în raport cu viața, cu destinul ales de zei. Dansul însoțea toate formele de expresie dramatică.

Frescă din Sărbătorile Dionysiace, sec.II e.n.
Muzeul Arheologic din Hierapolis.

¹ Al.Tănase, *O istorie a culturii în capodopere*, Ed.Univers, București, 1998, p. 268.

Din frânturile de teatru antic elen ne-au mai rămas idei certe despre marea trăire emoțională a consumatorului și creatorului de gen, iar tezaurul liric al sufletului grec este uriaș. Epoca liricii grecești, lansarea structurilor sociale ale „demos”-ului, înlocuiesc poezia epică a vârstei de aur a eroicelor pagini și se asociază cu expresivitatea cântului, cu farmecul sonor al lirei, cu alternanța vers-sunet. Asistăm chiar la o „revoluție muzicală” a lui Terpander din Lesbos (sec. VII î.Hr.), care stabilește o scară regulată pentru lira de 7 coarde. Tot în secolul VII î.e.n., Alcman, poet liric, fiu al lui Damoutos, contemporan cu Hesiod, este considerat creatorul liricii corale, maestru al construcțiilor ritmice variate, al corurilor sacre (școala muzicală din Laconia).

„Ei practicau arta cântului la un extraordinar nivel de realizare (Alceu și Sappho – n.a.). Arta lor dădea deja propriile lor caracteristici, deoarece ei cântau nu pentru ocazii publice, ci pentru ei înșiși și pentru prietenii lor. Ei nu mai erau limitați de nevoi ocazionale speciale, iar impulsurile principale veneau din necesitățile lor interioare.”¹

De la Alceu, poet și muzician, întemeietorul cântecului numit „Skolion”, la modelul perfecțiunii lirice reprezentate de Anacreon, versul și muzica nu s-au mai despărțit niciodată. Lirei i s-a alăturat flautul, cântecul de dragoste și de pahar a înlocuit treptat chemările filosofice. Subiectele erotice chemau la pacea universală, departe de zbuciumul armelor lui Nebucadnețar, sau de invazia perșilor în Ionia.

Dacă în opera preclasică și cea clasică prezența frumosului feminin se realiza prin vocea travesti a castraților și prin trăirile arhitectonice ale construcțiilor vocale fascinante, lirica greacă se poate încununa cu personalitatea lui Sappho, un altfel de Homer, feminin și legendar ca înșăși crezurile sale. „A zecea Muză” (după Platon), apărea cu o liră în brațe în imaginile artistice ale pictorilor și ale sculptorilor, iar versurile sale, melodie și cuvânt, au sădit în conștiințe moderne, visuri poetice: Edward, Apollinaire, Aragon.

Sappho - detaliu de pe un krater attic, atribuit pictorului Brygos (480-470 î.Hr.).

Între enigmă și minune, între zeiță și muritoare, această Divă va fi putut să descătușeze neîndoielnic tiparuri de eroină romantică sau drame profunde ale spațiului liric. În anul 600 î.e.n. ea prezida o comunitate de tinere care adorau și slăveau pe Afrodita, Grațiile și Muzele, în spațiul în care poezia, muzica și dansul își ancorau brațele lasciv și total. Singura femeie - poet din antichitatea greacă și latină, care a dominat o insulă și o epocă, care a cântat liberatea femeii de a fi frumoasă și iubită, de a fi auzită și adorată, a spus NU chiar zeilor.

„Orice pasiune care exalta viața, orice sentiment care izgonește egoismul, orice idee care sfințește iubirea și care preamărește suferința, orice senzație în sfârșit proprie a stimula instinctul lor de frumusețe, era un bine în sine, o plăcere cântată, pentru nobila bucurie de a multiplica dorința, pentru voluptatea de a fi armonie și flacăra și ardoarea de a reînnoi și de a usca plenitudinea poftelor lor.”²

Sappho Eresia, copie romană, după originalul grecesc, sec. V î.Hr.

4. O CONCLUZIE ... DRAMATICĂ

De aici încolo, toate drumurile umblate de cei care prin har și geniu au dat omenirii valori de frumusețe și perenitate, nu aveau decât să calce pe urmele lăsate adânc în piatra albă, cerată, a culturii grecești și latine.

Opera ca spectacol de sine-stătător apare într-o mare căutare de dovezi istorice arheologice, de practici și orientări filosofice, de mentalități și norme estetice, într-un tablou imens de sensuri și preocupări. Marii creatori ai genului liric, opera, de la W.A.Mozart la R.Strauss, au folosit în niveluri de amprentare diferită, dar conform esteticii epocii pe care au reprezentat-o, simboluri, concepte, practici, elemente de fond din tezaurul mării scene a teatrului elen, așa cum îl știm din mărturiile științifice ale vremurilor.

Expresia și expresivitatea, concepte deosebite dar înrudite și organic legate de interpret, devin sensuri de comunicare și instrumente de înțelegere ale

¹ CF.C.M.Bowra, *Landmarks in Greek Literature*, „Meridian Books”, NY and Cleveland, pp. 84-85.

² Mario Meunier *Sappho*, Paris, 1911, p. 23.

EXPRESIA DRAMATICĂ ÎN OPERĂ

mesajelor artistice creatoare. Muzica prin sine nu poate singură să mărturisească adevăruri dramatice, atât timp cât interpretul este actorul - cântăreț, eroul care cere dreptul la înțelegere și emoție. Această dualitate conformă tiparului estetic de operă, pare a fi cea mai complexă formă de comunicare prin forța cuvântului și emoția sunetului. În efortul de „restaurare” estetică a gloriei de odinioară, a teatrului ca simbol al pasiunii umane, ca areal al confruntărilor între oameni și zei, expresia dramatică nu a pierdut nimic altceva decât respectul semenilor. Publicul de odinioară, de mii de ani în urmă, se căuta pe sine și căuta adevăruri profunde; publicul de astăzi nu se regăsește nicăieri, nu caută ceva ce nu știe să caute, nu are nevoie de alte adevăruri decât cele la îndemână. Valorile dramatice însă, expresiile prin care teatrul se consacră prin limbaje proprii găsirii

eternă a omului în sensurile sale, rămân, chiar și atunci când publicul va înlocui actorul, iar actorul va asista la demascarea sa, fără voie.

Expresia dramatică în operă, este teatrul prin forța cântului.

Teatrul din Hierapolis.

Despre autor

Prof. univ. dr. **Florența Nicoleta MARINESCU**
Universitatea „Ovidius” din Constanța

Soprana Florența Marinescu, pianist concertist, prim-solist liric al scenelor naționale, muzicolog de elită al UCMR, prof.univ.dr. în arta cântului, se confundă cu succesul emerit al vieții muzicale lirice constănțene, în special în ultimii 30 de ani, fiind un mesager al artei muzicale românești în repetate rânduri. Peste 25 de roluri titulare, peste 1500 de spectacole, recitaluri TVR, cronici de imagine, înregistrări Radio România, elogi în presa de specialitate. Autor unic a 6 cărți și numeroase articole dedicate muzicii. Conduce sesiuni științifice și proiecte culturale naționale și internaționale, în calități multiple. Se bucură de o mare recunoaștere publică. E-mail: flonicmar26@yahoo.com